

PARKS UPMALĀ. SĒLIJA

Ilze Māra Janelis

Atslēgas vārdi: *ainava, vēsturiskā ainava, parks upmalā, muižas parks*

Sēlija bijusi vienmēr, ir un tomēr tās it kā nav. Tas ir noklusētais Latvijas reģions — 17. un 18. gs. Kurzemes hercogistes sastāvdaļa, tad trīs apriņķi Krievijas impērijas Kurzemes guberņas sastāvā. Pēc tam arī Latvijas Republikas Satversmē neminēta, saukta par Augšzemi vai Zemgales austrumu daļu. Tā ir zeme starp Daugavu un Lietuvu — Polijas iekārota, bet tikai uz brīdi iekarota, Napoleona armijas pārstaigāta. Dažādas varas to centušās pakļaut, pārveidot, bet atstājušas vien gandrīz netveramas pēdas vietvārdos un dažās citās izpausmēs.

Augsti pakalni, upītes, kas, līkumojot starp lēzeniem krastiem, lēni un rāmi plūst uz Daugavu vai Lielupi vai strauji tek iespaidīgas un skaistumā nepietiekami novērtētas senlejas dziļumā.

Rainis bērņības atmiņās rakstījis, ka Sēlijā varēja dzirdēt daudzas valodas. Gluži tāpat šeit vismaz nojaušamas dažādu kultūru ietekmes. Nebūs lieku reizi atgādināt, ka kultūra nav tikai literatūra, vizuālā māksla, mūzika un teātris. Kultūra ir arī ēkas — pilis, klētis, lopu kūtis, pat atejas, ko pēdējās desmitgādēs pasākts smalki un kļūdaini dēvēt par tualetem. Kultūra ir darba rīku veidols un ēku novietojuma īpatnības, dārzi, attieksme pret tiem, dārza saimnieciskās un acu vai dvēseles mielošanai paredzētās daļas attiecības.

Muižu ēkās un dārzos kultūras līkloči, iespējams, izpaužas visdaudzveidīgāk un vispilnīgāk. Pilis un kungu namus nereti projektēja ievērojami vai vismaz augsti profesionāli arhitekti, bet cēla nolīgti amatnieki un konkrētās muižas zemnieki arhitekta vai kāda meistara vadībā. Kamēr nebija sīki izstrādātu projektu (bet pirmie detalizētie parādījās tikai 19. gs. vidū), celtnes realizāciju un detaļu veidolu neapšaubāmi ietekmēja katra amatnieka prasme un pieredze. Savu daļu jebkurā celtnē atstāja poļu mūrnieks, kas mācekļa gados bija aizklīdis līdz Franci-

jai, savu — krievu namdaris no Pleskavas vai Novgorodas, savu — vietējais zemnieks, ko muižnieks bija aizsūtījis uz tuvāko mazpilsētīņu pie ebreju amatnieka iemācīties smalkkalēja, daiļkrāsotāja vai stiklinieka prasmi. No laika distances tas viss saplūdis netveramā, īsti internacionālā substancē, ko nereti sauc par reģionālajām īpatnībām.

Apkārtnes reljefs, lielceļu un ūdeņu tuvums vai to trūkums dārzus ietekmēja krietni vairāk nekā celtnes. Tiesa gan, katras vietas konkrētie dabas apstākļi nekad nav mainījuši kāda laikmeta stilistiskās īpatnības, taču devuši papildu iespējas vai likuši ierobežojumus muižas apbūves centra un dārza veidošanā.

Visiem tiem Sēlijas muižu centriem, kas atrodas pie mazākajām upēm, ir kaut kas kopīgs, lai gan muižas piederējušas dažādiem īpašniekiem, kungu nami celti, pārbūvēti un dārzi iekārtoti dažādos laikos. Tā ir par Leišmali sauktā Sēlijas daļa starp Mēmeli un Lielo Susēju jeb Dienvidsusēju. Reljefs lielāko tiesu līdzens kā galds, mežos pārsvarā lapu koki, un ik pēc kāda ceļa gabala starp nīdriem, meldriem un sakopšanu pasākumos vēl nenopostītiem vītoliem redzams upes līkums ar pārļaicīgi rāmu tecējumu.

Ērberģes muižas centrs Dienvidsusējas kreisajā krastā skatāms plašs un daudzvei-

dīgs, lai gan savu paveicis laika zobs, savu — iekārtu maiņas, bet savu — tik izplatītā pārspīlētā un viltotā eiropeizācija. Pašreizējā apbūve lielāko tiesu te veidojusies 19. gs., bet senākā laika substance pārsvarā zudusi. Cik baroka atskaņu kurā ēkā ir apslēpts zem jaunāko laiku uzslāņojumiem un pārbūvēm, varētu atklāt vien rūpīga un relatīvi dārga arhitektoniskā izpēte. Blakus apbūvei plešas pietiekama lieluma parks, bet pēdējos pārdesmit gados tas gan stipri noplicināts.

Ērbēģē, tāpat kā citos muižu centros, kas atrodas pie upes, šķietami ir pārkāpti pareizākie teritorijas sakārtojuma kanoni. Galvenais ceļš no apriņķa pilsētas Fridrihštates jeb Jaunjelgavas pie parādes pagalma kungu nama jeb muižas pils priekšā vienmēr pievedis tā kā no sāniem, tā kā no aizmugures. Vecajos Ērbēģes muižas zemju plānos redzams vēl kāds, pret kungu namu gluži aksiāli orientēts ceļš, bet tas, izlīkumodams pa pļāvām, mežiem un zemnieku zemēm, aizvedis vien uz citu lielceļu, pa kuru varēja nokļūt kaimiņu muižā.

Parādes pagalmā Ērbēģē bijis, kā pienākas, reprezentabls. Līdz kungu namam pietiekama atkāpe, lai tiklab viesis, tuvojoties karietē, kā kājāmgājējs zemnieks varētu apjaut galvenās dzīvojamās mājas skaistumu un savulaik arī varenumu. Parādes pagalmu flankēja lielas un smagnējas saimniecības ēkas — vienā pusē kādus 40 m gara klēts, otrā — 20 m gara kūts, kas bija bloķēta ar tikpat lielu lopkopēju dzīvokļu māju. Lielā kūts un lopkopēju māja laika gaitā zudusi, palikusi vien mūrētu pamatu josla, bet iekšpusē iekārtots šķietami moderns, taču konkrētajai vietai neadekvāts košumdārziņš.

No ceļa puses parādes pagalmu piesedza 1876. gadā celts ledus pagrabs, kam agrākajos laikos jebkuras muižas centrā bija daudz lielāka nozīme. Nav lieki piebilst, ka vēl nesenā pagātnē nebija ne ledusskapju, ne saldētavu. Ziemā no aizsalušās upes vai lielāka dīķa muižas kalpi zāgēja ledu, veda un pārmaiņus ar zāgu skaidām, kūdru vai citu izolējošu materiālu krāva ledus pagrabā, lai

Bijušais parādes pagalmā Ērbēģē

tur visu silto laiku varētu uzglabāt gan pienu, gan citus produktus.

Parādes pagalma monumentālais un nepāšaubāmi skaistais kopskats patlaban vairāk ir iedomājams, nekā saredzams. Viens no daudzajiem skolas sporta laukumiem iekārtots pašā kungu nama priekšā, un skats uz ēku un valsts karogu paveras caur volejbola tīklu.

Muižas kungu nama arhitektūrā saskatāmas nepārprotamas eklektikas jeb stilu sajaukuma vēsmas, kas, iespējams, uzslāņo-

jušās vecākai klasicisma ēkai. Bet aiz kungu nama parka nav. No lielas, savulaik greznas verandas uz upmalu ved kāpnes, un var tikai minēt, kādi skati pavērušies pār upi. Maz ticams, ka otrpus Lielajai (Dienvid-) Susējai varēja būt viena vai vairākas birzītes vai lielāki koku puduri (kā tas ir Mežotnē), kas vizuāli radītu ļoti liela parka iespaidu. Domājams, ka ainavā dominēja pļavas, ganības, tīrumi un mežmala tālumā. Normālam muižniekam tolaik tā varēja būt tikpat tikama ainava kā turīgam šolaiku uzņēmējam skats uz savu labi funkcionējošo ražotni.

Taču parks Ērbērgē tomēr ir, tikai kompoziicionāli nav pakārtots kungu namam, bet šķietami dzīvo pats par sevi. Tas nav reti sastopams izņēmums, līdzīga situācija ir arī citās muižās, kur galvenā apbūve atrodas pie upes, gravas vai cita lineāra šķēršļa. Lielās Susējas krastā augšpus dzīvojamās mājas aiz paliela, tagad pagalam nolaista, neapdomīgi remontēta pagraba pastaigu taka ved parkā. Papētot Ērbērges muižas vēsturisko apbūvi, šāda taka

Šāda ainava patlaban skatāma no terases vietas aiz kungu nama

uz parku izrādās tikai šķietamība. Izcili skais-
tais upmalas pastaigu ceļš ar nesamocītiem
un lieliem filadelfu jeb jasminu, vilkābeļu un
ceriņu puduriem krasta nogāzē kādreiz bijis
pavisam vienkāršs muižas saimniecības ceļš.
Aiz jau minētā pagraba pie šī ceļa atradusies
paliela cūku kūts (!!!), bet tai iepretī apm. 38 m
gara siltumnīca. Situācija šķiet paradoksāla
un neiespējama, taču tikai līdz atskatam uz tā
laika saimniecības norisēm.

Cūku kūts atradās tuvāk pie upmalas ceļa,
siltumnīca — pie parka. Latvijas agrārrefor-
mas sākumā abas ēkas raksturotas kā vecas.
Tam gan nevar droši ticēt, jo agrārreformas
dokumentos nereti labi uzturēta un kara ne-
skarta, gandrīz 200 gadu veca ēka nosaukta
par jaunu, bet citā muižā — pagalam nolaista
trīsdesmitgadīga par vecu.

Vēl 20. gs. vidū visizplatītākās bija tā
sauktās dziļās kūtis — bez cietas grīdas,
bet ar krietnu pakaišu kārtu, ko nepārtraukti
papildināja un reizi gadā izveda uz mēsloja-
miem tīrumiem. Smakas no tādas kūts bija
ievērojami mazāk, un nekur nekas netecēja
prom, jo šķidru mēslu vienkārši nebija. Do-
mājams, ka no cūku kūts daļu mēslu, kas
bija krietni sajaukušies ar pakaišu salmiem,
ņēma, lai mēslotu siltumnīcā audzētās pu-
ķes, dārzeņus un droši vien arī kādus ekso-
tiskus augus.

Tālāk pie upmalas ceļa atradās no ak-
meņiem celta veca smēde, divas kūtiņas, kā
arī no baļķiem celta dzīvojamā māja. Labu
gabalu parks pieklāvās upmalas ceļam, bet
Lielās Susējas krastā aiz parka atradās kaļķu
ceplis.

Situācija visnotaļ dīvaina, ja salīdzina ar
Latvijā pazīstamāko upmalas muižas centru —
Mežotni. Arī Bornsmindē parks cieši piekļau-
jas upes krastam, tāpat Sakas muižā pie Pā-
vilostas un daudzviet citur. Kaut kādu līdzību
ar Ērberges muižas centru var gan saskatīt
relatīvi netālajā Ānmemelē, kur arī ceļš gājis
starp upi un parku. Šķiet, ka smēde, kaļķu
ceplis, siltumnīca un cūku kūts varēja sagla-
bāties no senākā perioda apbūves, kas visa

atradies pie krastmalas ceļa, bet jaunais
kungu nams 19. gs. celts vecās muižnieku
dzīvojamās mājas vietā. Komplektā ar jauno
dzīvojamo māju, iespējams, radīts klasiskais
parādes pagalma sakārtojums.

Patlaban veco saimniecības ēku pastāvē-
šanu pie upmalas ceļa reti kurš varētu atce-
rēties, bet citi, daudz jaunāki, to pat nenoi-
jaus. Parks piekļaujas upes senkrastam, un
pat zinātājam šķiet, ka tā ir bijis kopš paša
sākuma. Te gan vietā ir vēl kāda piebilde —
kopš 18. gs. ne vienā vien muižas centrā labi
un kārtīgi uzturēts saimniecības ceļš, ja no tā
bija skatāma pietiekami harmoniska ainava,
tika lietots gan pastaigām, gan izjādēm. Tā-
pēc ir vērts pakavēties pie upmalas ceļa ilgāk.

Turpinot ceļu pa krastmalas taciņu un vē-
rīgi raugoties, kurš osis, kļava vai kāds cits
pašizsējas koks ieaudzis pēdējos 60 gados,
ik pa gabaliņam starp ceriņu, sausseržu, Ei-
ropas segliņu un citu krūmu puduriem pār
upi paveras liriska un katrā vietā nedaudz
citādi izgaismota skata perspektīva. Tās ir īs-
tas, neizpostītas perspektīvas ar kuplu krūmu
fiksētām malām, priekšplānu, arī vidējā plā-
na kulisēm un noslēgumu upes otrā krastā.

Atšķirībā no tiem ainavu parkiem, kas vei-
doti līdzinā vietā, kur nav ne upes, ne ezera
vai dzirnavu diķa, *upmalu parkos* — ja runā
par šādu kategoriju — ārpus parka izejošo
skatu perspektīvu kulises un noslēgums ne-
reti bijis visnotaļ dabas veidots. Skata punkts
parasti fiksēts ar celiņa pagriezienu vai stādi-
tiem krūmiem, bet tālākais plāns, gluži tāpat
kā 18. gs. izpriecu mežiņos, ir tāds, kādu ik
reizi piedāvā pati daba.

Ērbergē maršrutu gar upi greznāku un
daudzveidīgāku dara vēl kāds necils faktors.
Tas ir upes līkums pret parka tālāko galu.
Savulaik caur vēl jaunajiem parka kokiem,
stādīto krūmu puduriem un pār upmalas
ievām un kārkliem no parka gala pavēries
skats uz kungu namu. Jo skaistāku un nepār-
traukti mainīgu skata perspektīvu dara upe,
kas, raugoties no parka tālākā gala, veido
dinamisku un reizē harmonisku priekšplānu.

Kaut kad pārskatāmā pagātnē starp krastmalas kokiem un krūmu grupām varēja saskatīt kungu namu un pavisam skaidri — kāpnes, kas noveda līdz upei

Parka lielākā daļa, ko savulaik iekšpusē aptvēris vairāk vai mazāk perimetrāls ceļš, tā "sakopta", ka bez ārkārtīgi liela laika un līdzekļu patēriņa tās sākotnējo plānojumu, kur nu vēl ainavas akcentus, atrast nav iespējams. Parkā vairs nav ne filadelfu jeb jasmīnu, ne

vilkābeļu un ceriņu. 2007. gada vasarā šādi, savā gadalaikā grezni krūmi bija patvērušies vairs tikai upes krasta nogāzē. Gar sākotnēji stādītajiem un pēdējo 40 gadu pašizsējas koku stumbriem kā daudziem stabiliem skats brīvi kļīst jebkurā virzienā. Caur "sakopšanā" noplicināto parku redzams viss transports, kas brauc pa ceļu, ēkas un norises aiz ceļa. Sirreālu iespaidu rada milzīgās kokā grebtās pretenciozās norādes — Noslēpumu taka, Kalpu taka u.tml., jo taku trasējums starp vienmērīgi izkliedētajiem un tāpēc garlaicīgiem stumbriem izskatās pilnīgi nejaušs, vienāds un nesakarīgs.

No jau minētā parka iekšējā perimetrālā ceļa, domājams, pavērušās divējādas skatu perspektīvas. Īsākās bija vērstas pār lielo lauci, kas tagad diezgan juceklīgi piepildīta ar sporta un rotaļu laukumiem. Perspektīvas pavērās arī uz atsevišķām koku un krūmu grupām pastaigu ceļa malās vai uz vēl kādu, krietni mazāku laucīti, kas, pēc parka

Pretēji norādē rakstītajam vienmērīgi un apnicīgi izkliedētie koku stumbri noslēpumu nepiedāvā

Galvenajā laucē patlaban atrodas vairākums skolas sporta laukumu. Ja laukumiem ārpus parka vietas nav, saudzīgāk jāizturas pret stādītajiem dažādu sugu kokiem, nenoblīvējot augsni zem to vainagiem

“atbrīvošanas” no krūmiem, nu ir aizaudzēta ar koku pašizsēju un varbūt pazaudēta uz visiem laikiem.

Kādreiz parka ārmala, kas pret lielceļu un tīrumu bija optiski aizvērta ar kuplu krūmu rindām, nodrošināja to, ka jebkurš parka apmeklētājs bez lielām pūlēm varēja uztvert gan visas īsākās uz parka iekšējām ainavām vērstās skatu perspektīvas, gan varbūtējās divas trīs garākās — caur parku pār Lielo Susēju.

Ļoti iespējams, ka parka iekšējais loka maršruts veda gar siltumnīcu. 19. gs. daudzās Latvijas muižās siltumnīcās audzēja ne vien agros dārzeņus un vasaras puķu stādus, bet arī ananasus, dažādus citrusaugus un vīnogas. Turpat aukstajos gadalaikos izmitināja agaves, palmas un citus augus, ko vasaras vidū pārvietoja uz verandām, pie ieejām kungu namos vai parkā pie kādas atpūtas vietas. Tas viss varēja būt pietiekami atraktīvs jebkurā laikā, lai muižas īpašnieks un viņa ģimenes

locekļi un viesi iegrieztos siltumnīcā pamieļot acis un domas.

Vēl vienam pastaigu ceļam vajadzēja apņemt galveno lauci. Tas izlīkumoja starp stādīto koku un krūmu puduriem lauces malās un pieslēdzās parādes pagalam toreizējās veļas mazgātavas dienvidu galā.

Divi citu kaimiņu muižu centri — Lielmēmele un Vecmēmele, kā nojaušams pēc nosaukumiem, atrodas Mēmeles krastā. Upe tek nesteidzīgi, ar slaidiem līkumiem, vasarās malās un seklākajās vietās aizaug ar niedru un meldru puduriem. Bet krastmalas vītoli, kārkli un ievas pavasaros zied, kā var un māc, visu diennakti skanēdami no sīko putnu mīlas dziesmām un teritoriālajām pretenzijām.

Lielmēmeles muižā, kur atrodas aprūpes iestāde, gandrīz neiespējami atrast jebkādu saistību starp muižas kungu namu un līdz degradācijai “sakopto” parku. Ja nebūtu

Par to, ka aprūpes iestāde atrodas muižas kungu namā jeb “pili”, liecina tikai ēkas kopformas — logi ir plastmasas viendienīši un tuvākā apkārtnē apstādīta ar masu produkcijas puķēm un “skujeņiem”

pieejami vairāki Latvijas agrārreformas vajadzībām zīmētie Lielmēmeles muižas zemju plāni, varētu domāt, ka parka centrālā daļa pēdējos 80 gados izpostīta un palicis vien bēdīgs parka tālākais gals.

Taču nē — 20. gadu reālā situācija rāda diezgan kompaktu apbūves centru pašā Mēmeles krastā ar vismaz 15 dažāda lieluma ēkām, šķietami neorganizētu parādes pagalmu un lieliem saimnieciskajiem dārziem trīs pusēs. Platība, kas apzīmēta par parku, ir tikpat maza kā tagad un muižas zemju plānā izskatās nejauši pielipināta visa muižas centra kompleksa dienvidu galā.

Pils jeb kungu nams, tāpat kā Ērberģes muižā, atrodas pie pašas upes. No tiem logiem un kāpnēm, kas citās muižās vērsti uz parku, te paveras plašs skats pār Mēmeli. Domājams, ka vienmēr tā ir bijusi parasta lauku ainava ar tīrumiem un pavasaros pārplūstošām pļavām upes pretējā, zemākajā krastā,

ar zemnieku sētām, koku puduriem, birzītēm un mežu tālumā, bet — tas viss atradies citā, Kauņas guberņā.

20. gadu plānā redzamais šaurais savienotājkorpus starp lielo laidaru un varbūtējo klēti izskatās ļoti radniecīgs kādas citas muižas centra apbūves risinājumam otrā Kurzemes guberņas galā — Valdgālē. Šķiet, ka te parādes pagalmā vajadzēja ienākt ceļam, turklāt tieši pretī kungu namam. Jau minētajā muižas zemju plānā it kā pietrūkst ēku abpus parādes pagalmam. Citādi apbūves izvietojums liecina par turēšanos pie 17. vai pat 16. gs. tradīcijas, kad visas muižas ēkas tika sakārtotas ap četrstūrainu pagalmu, kas nocietināts ar palisādi vai vismaz apņemts ar labu žogu. Šādas noslēgtas apbūves ārpusē nereti bija sakņu dārzi, ko 17. un 18. gs. sauca par kāpostu vai ķēķa, t.i., virtuves dārziem. Ja tam visam pievienojās augļu koku, ogulāju, pāris ziedošo krūmu un nedaudz puķu stādījumu,

varēja jau runāt par tā saukto izpriecu dārzu, kas funkcionāli mūsdienās atbilstu parkam.

Lielmēmelē sakņu dārzi bijuši plaši, bet augļu dārzs mazāks un tikai uz ziemeļiem no parādes pagalma. Turpretī parks, arī mazāks par sakņu dārziem un, tāpat kā Ērbergē, pie upes — augšpus apbūves. Tikai saistība ar kungu namu parkam bijusi vēl vājāka, un vizuāli tās nav bijis vispār. Jautājumu un minējumu, kā tas viss veidojies un attīstījies, ir vairāk nekā drošu atbilžu. Bet atbilžu meklēšana ir ļoti laikietilpīga un nereti bezcerīga nodarbošanās, jo vēsturiskajos dokumentos atrodams vismazāk plānu un tekstu par celtņiem, apbūves sakārtojumu un apstādījumiem.

Ja Ērbergē pa upmalu vedis ceļš, tad Lielmēmelē tāda it kā nav bijis, un parkā varēja nokļūt tikai caur vai gar sakņu dārzu. Tas būtu ļoti ticami 18. gs., bet ne visai — vēlāk.

Parkā aug milzīgi augstas ievērojama resnuma liepas, kas savulaik nepārprotami zinoša dārznieka stādītas un pirmajās desmitgadēs rūpīgi koptas. Tur ir pa pasaules platuma ozolam, kā arī citi tikpat vai gandrīz tikpat diži koki. Vien krūma vairs neatrast praktiski neviena, tāpēc, tāpat kā Ērberģes muižas parka tālākajā galā, skatam nav kur un pie kā apstāties. Ja agrāko laiku dārzniekiem bija iemācīts vai vismaz intuitīvi skaidrs, ka cilvēka acu augstumā dārza (parka) telpu spēj veidot un organizēt tikai kupls krūms vai koks ar zemu nolīkušiem zariem, tad pašreiz šādas zināšanas vai nojausma šķiet lieka greznība.

Nokļūstot Lielmēmeles muižas parkā, trūkst dārznieka organizētās izvēles, kurp doties. Šādos gadījumos neatvairāmi pievelk upe, lai gan Mēmele nekāda diženā šeit nav. Arī apkārtnes ainavas neizceļas ar spēcīgiem kontrastiem vai apjomīgām detaļām. Vasaras vidū lēnākā tecējuma vietas aizaugušas ar niedrēm un ūdenszālēm, vietām pār ūdeni šūpojas vītoli zari, bet pa saules sasildītiem stumbriem un sakārņiem skraida ķirzaciņas. Pāris nejausās vietās nesen iestādīti kaut kādi

Pārļaicīgi mierīgā Mēmeles krastmala ļauj uz brīdi atrasties ārpus jebkura laika un modes

kociņi, arī pa ceriņkrūmam. Tas lieliski iedērētos parka dienvidmalā pie lielajiem kokiem, lai kaut cik atjaunotu parka malu slēgumu, bet ne upmalā, kur izskatās, ka šie stādi ir pārpalikuši no tikko iekārtotiem apstādījumiem.

Atgriežoties nelielajā parkā, par tā plānojuma struktūru var tikai izteikt minējumus. Pēc 19. gs. Latvijas lauku muižu parku tradīcijām, vajadzēja būt vienam lokveida pastaigu ceļam, kas tuvāk malām nekā vidum izlīkumotu pa visu platību. Vidū būtu jābūt nelielai saulainai laucītei, kuras vieta varbūt atpazīstama pēc daudz jaunākiem un vārgākiem kokiem, ar ko tā laika gaitā aizaugusi vai, kas krietni sliktāk, kādā jūsmīgā pasākumā piestādīta pilna.

Gan varbūtējās laucītes malās, gan parka masīva ārmaļā vajadzēja būt stādītiem krūmiem, visticamāk ceriņiem, par jasmīniem sauktajiem filadelfiem, vilkābelēm, varbūt arī

Vecmēmeles muižas kungu nama galvenā, eklektikas laika fasāde un otra — pret upi pavērstā gala fasāde, kas pieskaita ēkas vecumam vismaz 80–120 gadu

irbenēm, melnajiem plūškokiem jeb īstajiem pliedieriem, saulainākajās vietās no Rietumu, Dienvidu Eiropas vai Tuvajiem Austrumiem nākušajām mežrozēm. Taču no tā visa bez rūpīgas un lēnas parka platības pārmeklēšanas atrodams nav vairs nekas.

Vienam pastaigu ceļam vajadzēja vest uz kungu namu — vai nu pa lielceļa posmu, kas no dienvidpuses ienāca pagalmā, vai pa robežu starp sakņu dārzu un upmalas pļavu.

Vismaz vienā vietā parka ceļam vajadzēja pagriezties uz upes pusi, lai rastu iespēju baudīt Mēmeles pārļaicīgi mierīgo tecējumu. Iespējams, ka upmalā pirms gadiem 100–150 atradusies arī kāda lapene, kur saulainā laikā patverties, jo tolaik dižciltīga skaistuma standarts bija bāla, nevis saulē iedegusi seja.

Nedaudz kilometru augšpus Lielmēmeles upes krastā atrodas bijušās **Vecmēmeles muižas centrs**. Ja Ērbergē vēl redzams savulaik skaidri organizēts parādes pagalms, Lielmēmelē tāds, iespējams, veidots krietni vecākā tradīcijā, ir vismaz iedomājams. Turpretī Vecmēmelē, šķiet, parādes pagalma nav bijis nekad.

Visai pievilcīgā kungu nama apjomā nojaušams 19. gs. sākums, bet galvenās fasādes arhitektūras detaļās spēcīgi dominē tā paša gadsimta otrās puses eklektikas laiks. Kungu nama tuvumā patlaban nav nevienas citas ēkas, kas veidotu vairāk vai mazāk no-

slēgtu pagalmu. Tādu nav arī pagājušā gadsimta 20. gadu Latvijas agrārās reformas kartogrāfiskajos dokumentos.

Dīvains izskatās dzīvojamās ēkas novietojums pret Mēmeli — ar garenasi perpendikulāri upei. No šādi orientētas ēkas upe un ainavas aiz tās nav skatāmas ne no galvenās jeb parādes ieejas, ne no dārza puses durvīm, logiem vai verandas. Pret upi pavērsti gala fasādes logi, bet parasti aiz tiem bija otršķirīgās telpas.

Skatoties plašāk, pat Bauskas rajonā līdzīgu risinājumu netrūkst. Netāļajā Ānes Mēmelē (padomju laikā pārdēvēta par Jaunmēmeli, un aplamais nosaukums jau ieviesies Latvijas Republikas kartēs) kungu nams arī stāv ar garenasi perpendikulāri upei. Taču tur

Nesenā pagātnē iesaistītās un jau nokaltušās pašizsējas gobas Vecmēmeles muižas dārzā

ir nojaušams parādes pagalms ar flankējošām ēkām, un aiz mājas atrodas paliels parks. Zināmākais piemērs ar līdzīgu sakārtojumu ir Mežotnē, bet arī tur aiz pils plešas apmēram desmit ha liels parks, no kurienes paveras izcili skati uz Mežotnes pilskalnu, Mazmežotni un Vīnalkalnu.

Vecmēmelē aiz kungu nama saglabājušies netverami fragmenti no ļoti maza ainavu dārza jeb parka. Lielās lapegles vedina domāt, ka tās stādītas 19. gs. vidū, visticamāk, rekonstruējot stipri vecāku dārzu. Bet vīrusa nokaltētās vismaz četrreiz jaunākās gobas liecina, ka nekas te nav nopietni uzturēts vai būtiski mainīts vairākus pēdējos gadu desmitus. Lai kaut cik atrastu dārza iekšējo plānojumu un struktūru, vajadzētu ilgstošu izpēti arhīvā, bibliotēkās un vairākkārt dabā. Ne Vecmēmelē, ne citur vairs nav to cilvēku, kas redzējuši kungu namus un to dārzus muižas

Vecmēmelē lielāka parka trūkumu kompensē gandrīz neskartās upmalas ainavas

Lapegles, domājams, saglabājušās no ainavu dārza laika

laikā, bet trīsreiz pārrakstītas atmiņas, par nožēlu, nevar būt drošs dārza vai parka pētniecības avots.

Cita aina paveras Mēmeles krastā. Garenvirzienā pār upi skatāmas izcili mierīgas un šķietamā nekoptībā līdzsvarotas ainavas. Par tām, iespējams, nespētu sajūsmināties neviens, kam labāk tīk masveidā producētie klājenisko kadiķu, samocītu tūju un nelīdzsvarotu toņu viengadīgo puķu salikumi nesa mērīgi bieži un pārāk zemu pļautā zālienā.

Abos Mēmeles krastos aug lieli meldru puduri, vietām kalnes, ūdenī starp retajiem akmeņiem šūpojas ūdenszāles un skraida sīkas zivtiņas. Vietām skatāms pa vītoli pudurim. Dienas vidū saule spīd no Lietuvas puses pār upmalā pēdējos gadu desmitus uzaugušu mežu. Varbūt, ka muižas laikā pretējā krastā bija pļavas vai tīrumi, bet varbūt liels mežs. Taču tam nav izšķirīgas nozīmes.

Šāds, visnotaļ dabīgs process mūsdienās liecina it kā par nekoptību, turpretī 18. un 19. gs. mijā tam varēja būt filozofisks konteksts

Visticamāk, ka lielāka parka trūkumu kompensēja upmalas pastaigu vai izjādes taka. Nereti līdzīgās vietās krastā mēdza būt kāda lapene, pat divas, kam varēja piekļūt gan no vecā dārza, gan no krastmalas. Ja tādas bijušas Vecmēmelē, tad tās meklējamas vietās, no kurām skatāms kungu nams un skats pār upi paveras tās garenvirzienā.

Tādi patlaban ir triju bijušo muižu centri pašā Sēlijas malā — viens pie Lielās jeb Dienvidsusējas un divi pie Mēmeles. Trīs nevienādi uzturēti un izmantoti kungu nami, trīs dārzi (parki) ar skatu uz un pār upi, kas jebkurā gadījumā vizuāli paplašina dārza telpu un var paaugstināt tā ainavu kvalitāti.

PARK ON THE BANK OF A RIVER. SELONIA

Ilze Māra Janelis

Summary

Key words: *landscape, historical garden, landscape garden by the river, estate garden, Leišmale*

Selonia is a region of Latvia stretching between the River Daugava and the Lithuanian border. The castles and manor buildings were designed by architects here but the buildings were erected by craftsmen and estate peasants under the guidance of a master. The gardens, more than buildings, are influenced by the relief and the closeness of waters, still maintaining the characteristic features of style of the respective historical period. All estate centres of Selonia that are situated nearby rivers have much in common although they have had different owners and the buildings have been erected, and the gardens established, in different periods. The constructions of the centre of Ērberģe Estate nearby Lielā or Dienvidsusēja River have formed in the 19th century. Two other estate centres, Lielmēmele and Vecmēmele, are situated on the bank of the Mēmele River. In Lielmēmele also the manor house stands near the river. The windows face not the park but the rural landscape of Mēmele. Features of the 19th century are seen in Vecmēmele manor building but eclecticism dominant in details of the main facade. Behind the manor house in Vecmēmele little fragments of a small landscape garden are seen.

Such is the situation with three former estate centres in Selonia, one of them situated nearby the Dienvidsusēja and the other two – by the Mēmele River. Three manor houses that have been preserved and used in various ways, three gardens (parks) with a view to, and over, a river, which in any case visually extends the garden space and raises the landscape quality.